

Оксана КОЗИНКЕВИЧ

завідувач відділом ЛНГМ імені Б. Г. Возницького,
заслужений працівник культури

ЗОЛОТИЙ БЛИСК ГОТИКИ У РИТМІ БАС-ДАНСУ (у збірці ЛНГМ імені Б. Г. Возницького)

Інтернаціональна готика, м'який, двірський і ще чимало назв мав один із найяскравіших стилів, що панував у Європі в 1380–1460-х. Чому стиль — звідси й розмаїття назв. Подібні стильові тенденції виникли одночасно в багатьох осередках, подекуди далеких один від одного, з яких у швидкому часі та в результаті взаємозв'язків викристалізувалася єдина художня мова. Інтернаціональна готика не має батьківщини — у цьому полягає її феномен. А центрами тяжіння були королівські, герцогські й магнатські двори [1, с. 6].

«Осінь середньовіччя» — так назвав цю епоху нідерландський історик і дослідник культури Йоган Гейзинга (Johan Huizinga) у своєму надзвичайно захоплюючому дослідженні під однойменною назвою [2].

Яка ж була та осінь? Які були її барви, форми, змісти?

Цей стиль відрізняється від готики особливо м'яким живописом, що проявляється, насамперед, у декоративному ритмі драперій [3, с. 9]. А ще повна ліризму вишукана форма, каліграфічне ведення лінії, ритмічний рух, прагнення до точності та деталізації, тобто натуралізм. Найяскравішими представниками стилю були Конрад фон Зост (Conrad von Soest), брати Лімбурги (Frères de Limbourg), Мікеліно да Безоццо (Michelino da Besozzo), Лоренцо Монако (Lorenzo Monaco), Жан Фуке (Jean Fouquet) та інші славетні художники [1, с. 20–21].

Роботу кола Мартіна Шонгауера (бл. 1435 (Кольмар) — 1491 (Брайзах)) «Три святі» кінця XV століття без перебільшення можна назвати яскравим зразком цього стилю. Твір належить до типу вітварних картин. Це фрагмент багатостулкового, нині розрізненого вітваря, решта частин якого втрачено.

У процесі реставрації, здійсненої 1958 року в реставраційних майстернях Ермітажа, з міркувань збереження двостороннє зображення було розділено на два окремі твори [4]. На лицьовій стороні зображені фігури трьох святих. На зворотній — увінчання терновим вінцем.

Коло Мартіна Шонгауера. Три святі (Св. Марія Магдалина, Св. Оділія, Св. Клара)
Кінець XV ст. Дерево, олія. 91 × 73. Надійшла 1940 року з Музею Князів Любомирських
(раніше — збірка Агенора Голуховського)

Сцена зі святими повна спокою і не викликає сильних емоцій. Вона створена для того, аби занурившись у благоговійні думки, вірянин міг довго молитися перед образом, просячи ласки у святих.

Невеликий простір композиції зображений умовно. У верхній частині — гладке золоте тло із різьбленим накладним декором у вигляді дуг, що перетинаються. Тло має викликати у глядача уявлення про ідеальне просторове середовище: по-перше, воно є найбільш світлоносною кольоровою зоною, а по-друге, золоте тло чудово замістило відсутнє на той час ілюзорно передане джерело освітлення (тобто картинне світло). Воно має здатність всотувати спалахи реального світла і насичуючись ними створює враження м'якого,

вібруючого блиску, яке непомітно перетворюється наче на самостійне свічення всієї композиції. У нижній частині зображено панелі з чотирма профільованими арками, на яких покоїться фриз, декорований акантом та гладкий карниз, увінчаний майже дзеркальним зображенням різьбленого декору, з невеликими відмінностями.

Три жіночі фігури підпорядковані ліричному настрою. Цьому сприяє рівноважена, симетрично-ритмічна побудова композиції.

Першою зліва зображена Марія Магдалина із золотим дзбанком елею. Вона одягнена в камізу — нижню сорочку зеленого кольору з довгими вишитими рукавами, поверх неї — сукня з прилягаючим низько вирізаним ліфом. Край спідниці, манжети і виріз на грудях декоровані орнаментальними смугами з перлами. На талії — пояс.

Фігуру Марії Магдалини огортає плащ-мантія червоного кольору. Червоний — король кольорів. Він панував у гербах, символізуючи гордість, перемогу, силу, міць, вважався знаком благочестивої щедрості. У середньовіччі в червоному йшли під вінець наречені.

На голові святої складний убір: химерно задрاپована хустка, поверх горжа (хустка-покривало). З-під пишної спідниці виглядає гострий носик червичка — «пігаш», появу якого пов'язують з ім'ям графа Анжуйського. До речі, сьогодні спостерігаємо модні тенденції на взуття, що сягають середньовіччя — гостроносі мешти.

Марія Магдалина в багатих шатах скидається на даму бургундського двору. Саме від 40-х років XIV ст. починається блискучий період розквіту королівства, а слава про розкіш бургундського двору розповсюдилась Європою і впродовж тривалого часу він був законодавцем моди.

Праворуч від Марії Магдалини зображено черницю — святу Одилію — покровительку Ельзасу і незрячих.

За легендою вона народилася сліпою, що вважалося великою ганьбою для родини, тож боячись за життя доньки, матір таємно віддала її до монастиря. Під час обряду хрещення дівчина прозріла, тому її нарекали ім'ям Одилія, що означає «донька світла». Свята ще при житті прославилась численними чудесами. Так, після удару її посохом зі скелі забило джерело, куди паломники приходять за зіціленням і сьогодні.

У монастирях, які очолювала абатиса, дотримувались статуту, написаного Бенедиктом Нурсійським для ченців, що живуть общиною під керівництвом абата. Їхнє гасло — *Ora et labora* (лат. молись і працюй).

Третя свята — Клара Ассізька (лат. ясна, світла) — одна з перших послідовниць Франциска Ассізького. Походила з могутньої дворянської сім'ї однак втекла з дому, бо батьки хотіли видати її заміж, коли дівчинці було лише 12! Звичайна історія для того часу в Європі. Помінявши пишні світські шати

Три святі. Фрагменти — Св. Марія Магдалина, Св. Клара

на грубий францисканський одяг Клара склала вічні обітничі. Через недугу, будучи прикутою до ліжка, вона не могла брати участь у месях, а літургію від початку і до кінця бачила у видіннях на стіні своєї келії, переповідаючи сестрам почуте і побачене. На цій підставі 17 лютого 1958 року папа Пій XII оголосив її покровительською телебачення.

Свята Клара є засновницею другого (жіночого) ордену францисканців, або кларисок. До речі, їхня скромна обитель з'явилася у Львові 1583 року (зараз там міститься Музей Івана Георга Пінзеля, філія АНГМ імені Б. Г. Возницького).

Обидві черниці одягнені у відповідний одяг. У збірці звичаїв Ейнсхема записано, що вбрання постійно повинно нагадувати ченцям про їхні цілі в житті. Жільбер Кріпст, абат Вестмінстера вельми переконливо висловив головне призначення чернечого одягу, як свідчення того, чим є людина всередині себе. Носіння чернечого одягу — урочистий акт, бо він підтверджує бажання ченця змінити своє життя і відтак сповідувати цнотливість і смирення.

На черницях камиза (нижня біла сорочка), зверху котта (тунікоподібний одяг із вузькими рукавами) і габіт (сутана) — символ смерті старої людини і народження нової. Голову покриває убір, що складався з чотирьох компонентів — філету, барбетти, вімплу, а зверху покривало — вейл. Взуття в обох святих, як і в Марії Магдалини — світське! [5, с. 37–39].

Композиція повна таємних змістів для нас, але не для тих, хто жив у XIV–XV ст. Спробуємо її «прочитати» й почнемо з атрибутів.

Отже — дзбан із єлеєм в руках Марії Магдалини в пам'ять про те, що вона змашувала ноги Ісуса Христа та витирала їх своїм волоссям. Очі між сторінками книги в руках у святої Одилії — спомин про її чудесне прозоріння. Монстранція (дароносиця), яку тримає свята Клара, пов'язана з часами небезпеки для її монастиря, коли вороги хотіли захопити його. Відважна абатиса вийшла з Пресвятими дарами, а її віра й молитва були такими сильними, що спинили ворога.

Квіти під ногами святих теж мають смислові змісти. «Божественною квіткою» «охрестив» гвоздику давньогрецький натураліст Теофраст. У давні часи цю квітку впітали в гірлянди під час здійснення релігійних ритуалів. Гвоздику темно-червоного кольору пов'язують із глибокою, відданою божественною любов'ю та стражданням. Конвалія ж символізує сердечну щедрість і душевну відкритість. У Франції святкують День конвалії — символ чистого кохання.

В епоху «Осені середньовіччя» символіку вбачали в найменших деталях, навіть розробили шкалу кольорової гами і кожній барві надавалося певне значення. Зокрема зелений вважався кольором запальної юності, краси, відваги і свободи. У романах артурівського часу в одяг зеленого кольору вдягався лицар Трістан — нещасний коханий Ізольди. А в деяких містах Франції одяг зеленого кольору наказували носити жінкам легкої поведінки. Однак, попри негативні асоціації, пов'язані з ним, цей колір став винятково модним наприкінці XIV ст. Тож не дивно, що автор зобразив Марію Магдалену у сукні зеленого кольору.

Подивіться ще раз на цю вишукано-елегантну композицію. Святі неначе плывуть у шляхетному танці — бас-дансі (*фр.* Basse dance) (буквально низький танець у помірному темпі, поширений у Франції та Італії, перша згадка по якій сягає 1320 року) [6]. Фігури загорнуті у складні драперії одягу, що живуть самостійним життям, наче незалежно від тіл — в окреслених м'якою лінією краях, що ритмічно спускаються складками із численними вигинами, як водоспад. Художник поставив фігури одна біля одної не випадково, а зв'язав композиційно. Лінія правого краю одягу Магдалини майже торкається прямого контура габіта святої Одилії, а край широких рукавів — габіта святої Клари.

Типологія і стилістичне рішення зображення трьох святих наче несе на собі печать сильного впливу живописних та графічних творів Мартіна Шонгауера та майстрів його школи [7, с. 64–65]. А присутність святої Одилії — покровительки Ельзасу, зокрема Страсбурга, свідчить на користь ельзаського походження цієї пам'ятки.

Література

1. Эрши А. Живопись интернациональной готики. Будапешт : Корвина, 1984. 144 с.
2. Хейзинга Й. Осень Средневековья. С.-Петербург, 2018. 719 с.
3. Вега Я. Немецкая и чешская станковая живопись XV века. Будапешт : Корвина, 1967. 160 с.
4. Немецкая живопись в музеях Советского Союза: альбом / сост. М. Либман. Ленинград : Аврора, 1972. 13 с., 102 л. ил., портр.
5. Мерцалова М. История костюма. Москва : Искусство, 1972. 200 с., [45] л. цв. ил.
6. Basce dance // The Harvard Dictionary of Music / ed. By D. M. Randel. Cambridge, 1996. P. 88–89.
7. Возвращение «Святого Луки». Западноевропейская живопись VI–XVIII веков. Москва, 2012.